

Leonor Teles de Menezes, een onverwachte koningin

Leonor Teles de Menezes, geboren rond 1350 in de Portugese provincie Trás-os-Montes, was de jongste dochter van Martim Afonso Teles de Menezes, een onwettige afstammeling van koning D. Sancho I van Portugal, en Aldonça de Vasconcelos. Zijn grootvader van moederskant, João Mendes de Vasconcelos, was een belangrijk lid van de Portugese adel en diende als burgemeester van de dorpen Miranda do Corvo en Estremoz; bovendien was hij een van de getuigen die door D. Pedro I van Portugal waren opgeroepen om zijn geheime huwelijk met Inês de Castro te getuigen [zweren]. Haar vader zou echter, na een paar jaar de kroon van Castilië te hebben gediend, zelf de belangrijkste dienaar van koningin Maria de Portugal worden - misschien zelfs haar minnaar - tijdens haar moeizame huwelijk met Afonso XI.

D. Maria de Portugal, koningin van Castilië

De dienst van Martim Afonso Teles de Menezes zou abrupt eindigen toen hij begin 1356 werd vermoord door mannen van de zoon van zijn dame [Maria, koningin van Portugal, vrouw van Afonso XI], koning Pedro I van Castilië [genaamd de wrede]. Zijn weduwe, Aldonça, nu alleen met drie kinderen, is mogelijk bij haar ooms van vaderskant gaan wonen, João Afonso Teles, een ander invloedrijk lid van het Portugese hof, en Guiomar Pacheco, in Santarém. Kort daarna zou ook Leonor's moeder sterven, waardoor Leonor, haar zus Maria en de eerstgeborene João werden opgevoed door Guiomar, die een onwettig familielid was van de Castiliaanse adel. Gezien alle

connecties met de Iberische koninklijke huizen die Leonor's familie genoot, zou het daarom verrassend zijn als ze een tijdje niet had geleefd met de erfgenaam van de Portugese troon; D. Fernando. De prins was tenslotte maar vijf jaar ouder en bracht de nacht door in Santarém tijdens de jachtpartijen die hij zo leuk vond.

Dit betekent natuurlijk niet dat een huwelijksaanzoek tussen hen werd nagestreefd door Teles de Menezes en de Pacheco. Hoewel Leonor geboren was in de hoogste kringen van de Iberische aristocratie, die zelfs onwettige afstammingslijnen waardeerde, betekende dit niet dat ze de vrouw van de toekomstige Portugese koning kon worden. In ieder geval zou haar eerste echtgenoot behoorlijk invloedrijk zijn: hij was João Lourenço da Cunha, heer van Pombeiro en vazal van Infante D. João, zoon van D. Pedro I en Inês de Castro. Ze zouden samen twee kinderen krijgen: een meisje dat op jonge leeftijd stierf en een jongen genaamd Álvaro.

Tegen die tijd was D. Pedro I van Portugal al overleden, en zijn eerstgeboren zoon volgde hem op de troon op slechts 22 jaar oud. Kort na zijn troonsbestijging kreeg D. Fernando te maken met de crisis die zich voordeed in het naburige koninkrijk Castilië: zijn neef, Pedro I van Castilië, werd opgesloten en vermoord door zijn onwettige halfbroer, Henrique de Trastámara, die zichzelf tot koning had uitgeroepen. Ter ondersteuning van de pretenties van de dochters van zijn neef trok de Portugese monarch ten strijde tegen de usurpator. Om ook de steun van de koning van Aragon te garanderen, beloofde D. Fernando zich formeel aan zijn dochter, Infanta D. Leonor. In 1370 werd een ambassadeur, geleid door João Afonso Teles, naar Aragon gestuurd om goud te leveren voor militaire hulp in het conflict en geschenken voor de bruid, en haar ook naar Portugal te brengen. Hoewel goed ontvangen door Pedro IV van Aragon, zou de ambassadeur zijn doel niet kunnen verwezelijken; volgens de koning kon zijn dochter niet vertrekken zonder dat de pauselijke dispensatie voor het huwelijk was gegarandeerd. Hoogstwaarschijnlijk wilde de vorst zich echter niet snel binden aan de Portugese kant van het conflict, dat er niet in slaagde Castilië te onderwerpen.

D. Fernando

In feite was de oorlog technisch gebonden, en toen afgevaardigden van paus Gregorius XI naar het Iberisch schiereiland kwamen om vrede voor te stellen, accepteerden D. Fernando en Henrique II die meteen. Als onderdeel van het vredesakkoord van 1371 moest de Portugese koning Leonor de Aragon verlaten en zich committeren aan de dochter van de Castiliaanse monarch - een andere Infanta genaamd Leonor. Toen Pedro IV van Aragon hoorde van een dergelijk verraad, beval hij dat het voor hulp binnengebrachte goud, onmiddellijk uit de bewaring van een Portugese penningmeester zou worden gehaald en in de Aragonese schatkist moest worden bewaard. Dit zou zeer onaangenaam zijn voor D. Fernando, omdat het de betrekkingen tussen Portugal en Aragon zou schaden.

Op dat moment was de derde Leonor, de nicht van João Afonso Teles, enkele jaren getrouwd met João Lourenço da Cunha. Haar zus Maria was echter al weduwe, als chaperonne van de halfzus van de koning, D. Beatriz; bezocht Leonor haar af en toe. In een van die seizoenen aan het hof trok de jongedame van Pombeiro de aandacht van koning D. Fernando. Waarschijnlijk werd de aantrekkingskracht geëvenaard, aangezien Leonor haar verblijf aan het Portugese hof zo lang verlengde dat haar man haar moest bevelen terug te keren. Tegen die tijd was D. Fernando echter al zo verliefd dat hij Maria opdracht gaf een ziekte te vervalsen zodat Leonor aan het hof kon blijven. Gealarmeerd door het aandringen van de koning, zocht Maria de hulp van haar oom, die, uit angst voor een schandaal dat

de familie Teles de Menezes en de betrekkingen van Portugal met Castilië zou schaden, probeerde tevergeefs de koning ervan te overtuigen Leonor terug te sturen naar João Lourenço da Cunha. Maar D. Fernando, besloot anders: tussen april en augustus 1371 werd prompt een scheiding tussen haar en João geregeld. Vernederd trok de echtgenoot zich terug uit het koninkrijk. Al snel zouden zijn ex-vrouw en de koning trouwen in een ceremonie met weinig getuigen. Het duurde niet lang voordat de nieuwe koningin zwanger was.

Leonor en D. Fernando's eerste kind, D. Beatriz, werd geboren op 1 maart 1373, nog steeds midden in een beweging die tegen het recente koninklijke huwelijk was. Volgens Fernão Lopes, chroniqueur van die periode, was het koninkrijk als geheel verontwaardigd over het huwelijk van de vorst met een vrouw die zo ontoereikend was, dat ze hem duidelijk had betoverd! Ook het feit dat haar vorige echtgenoot nog steeds leefde, was het verbond niet eens legitiem. Zelfs in Santarém, in het ouderlijk huis van Leonor, kwamen opstanden tegen het huwelijk voor. De koning bevestigde de bruiloft echter tijdens een openbare ceremonie in de stad Porto, in een klooster van de Orde van het Ziekenhuis onder leiding van Álvaro Gonçalves Pereira, een man uit de invloedrijke familie Pereira op het Iberisch schiereiland en een getrouwde vazal van D. Fernando. Daarnaast, was Álvaro door verwantschap met de koningin [via haar tante, Guiomar]. Een paar jaar later zou D. Leonor zelfs zijn zoon, Nuno, als schildknaap nemen. Hoe dan ook, het feit dat die unie publiekelijk gerechtvaardigd moest worden, toont heel duidelijk de mate van kwetsbaarheid aan voor het publiek.

Maar we zouden de kwestie te veel vereenvoudigen als we de impopulariteit van het huwelijk van D. Fernando en D. Leonor alleen aan het laatste zouden wijten: volgens de interpretatie van Maria José Pimenta Ferro (1983, p. 53) zou de opstand tegen het huwelijk ook te wijten zijn aan maatregelen van de kroon die voortkwamen uit de militaire uitgaven van D. Fernando [internationale context ~ van betwistingen tegen de adel]. Dus hoewel sommigen ontevreden waren over het huwelijk van de koning met Leonor Teles de Menezes, veroorzaakte het op zichzelf niet meer opstand dan bijvoorbeeld het misbruik of de corruptie van het Portugese hof tijdens het bewind van D. Fernando. Desondanks

is het interessant op te merken dat het kind D. Dinis, de halfbroer van D. Fernando, weigerde te buigen voor D. Leonor bij de handkusceremonie die volgde op de huwelijksceremonie; dit symboliseerde duidelijk de afkeer van de kinderen van Inês de Castro jegens de koningin. De confrontatie tussen de twee facties leek onvermijdelijk.

John of Gaunt, hertog van Lancaster

In 1371 kwam er een einde aan de korte vrede in de Iberische koninkrijken toen de Engelse edelman João de Gaunt, pas getrouwd met de oudste nog bestaande dochter van Pedro I van Castilië, Constança, de troon van dat koninkrijk opeiste in de naam van zijn vrouw.

Om een dergelijk project voort te zetten, had de hertog van Lancaster de steun nodig van enkele burens in Castilië. D. Fernando accepteerde de alliantie onmiddellijk en zag die niet alleen als een kans om de commerciële en militaire banden tussen Portugal en Engeland te versterken, maar ook om enkele gebieden terug te winnen die Castilië in het vorige conflict had veroverd. Hoewel deze eerste aanval een mislukking zou worden vanwege de onbekwaamheid van de Engelse soldaten, waardoor de Portugese koning werd gedwongen een ander vredesverdrag met Castilië te aanvaarden, werd kort daarna een eeuwigdurende alliantie met Engeland, onder koning Edward III, gesloten in het zogenaamde Verdrag van Westminster.

João I [1 April 1385 – 14 August 1433] van Portugal (midden van de tafel) dineert met João de Gaunt (linkerkant van de tafel) tijdens de onderhandelingen over diens invasie van Castilië om zijn claim als koning af te dwingen. De onderhandelingen resulteerden in het Verdrag van Windsor dat de Anglo-Portugese Alliantie bevestigde.

De onderhandelingen resulteerde tevens in het huwelijk van de Portugese koning met de dochter van John of Gaunt, Philippa van Lancaster.

Als onderdeel van het vredesverdrag met Castilië werd prinses D. Beatriz, nog steeds drie jaar oud, beloofd aan een bastaardzoon van Hendrik II, D. Fradique, hertog van Benavente, die amper zes jaar oud was. Hij zou slechts de eerste verloofde zijn van de erfgename van Portugal. De belofte van een huwelijk tussen hen werd echter overschaduwd door het doodschandaal van de zus van koningin Leonor, Maria, die onlangs getrouwd was met de halfbroer van de koning, D. João. Leonor was vijandig tegenover hen beiden geweest na het vernemen van de bruiloft, en registreerde geruchten vanwege haar vermeende overspel. In feite zou D. João na het plegen van de misdaad naar Castilië vluchten, zich bij zijn broer D. Dinis voegen, enkele jaren in ballingschap. Zo werden de belangrijkste bedreigingen voor de macht van D. Leonor geannuleerd op het moment dat de gezondheid van D. Fernando begon af te nemen.

Rond 1377 of begin 1378 onderging D. Fernando een mysterieuze poging tot vergiftiging. Hoewel hij het overleefde, werd zijn

gezondheid erg kwetsbaar, wat hem ertoe bracht een testament te schrijven. Daarin herhaalde hij zijn wens dat zijn enige wettige dochter, D. Beatriz, hem na zijn dood op de troon zou opvolgen; als hij stierf voordat de prinses de meerderjarige leeftijd bereikte, zou koningin D. Leonor de voogd en regentes zijn tot de voltooiing van het huwelijk van D. Beatriz met de hertog van Benavente of tot ze 12 jaar oud was. Bovendien sloot de koning alle halfbroers, zonen van Inês de Castro, die tegen die tijd al verbannen waren uit de lijn van opvolging; dit toonde duidelijk aan hoe diep het geschil tussen de koningin en de familieleden van haar man was. De enige die nog een redelijke relatie met Leonor had, was D. João, de meester van Avis.

De meester van Avis

In deze context kan men de groeiende belangstelling van de koning en de koningin om de positie van hun erfgenaam veilig te stellen begrijpen door voor haar een nieuw en veiliger huwelijk voor te stellen: in plaats van de hertog van Benavente, de pasgeboren zoon van de koning van Castilië! Deze manoeuvre, die Portugal kennelijk schade heeft berokkend, kwam voort uit de angst van D. Fernando over de dood. Nog steeds met de nasleep van de aanslag op zijn leven, probeerde hij zichzelf te verzekeren van de successiebelangen van zijn enige dochter, en in die zin was een huwelijk met de erfgenaam van de Castiliaanse troon een betere optie dan opvolging door zijn onwettige broer. Blijkbaar sprak het idee de Castilianen aan en werd het geaccepteerd. Een huwelijk tussen de erfgenaam van Castilië en de erfgenaam van Portugal zou niet alleen de ontluikende dynastie legitimeren, maar ook de grenzen van dat koninkrijk aanzienlijk uitbreiden. Aldus werd snel een nieuw verdrag getekend.

Tegelijkertijd waren de vriendschappelijke betrekkingen echter niet zo duidelijk als ze leken, aangezien D. Fernando al snel onderhandelde over het huwelijk van zijn erfgenaam met de neef van de hertog van Lancaster om een alliantie te sluiten *tegen* Castilië, wiens kroon João de Gaunt nog steeds ambieerde. Deze verrassende dubbelhartigheid van Portugal kan zowel worden toegeschreven aan de wrok van de Portugese koning tegen de Castiliaanse usurpator vanwege de gebieden die hij had verloren in eerdere conflicten als aan de sterke invloed van de favoriet van de koningin, de Engelse agent João Fernandes de Andeiro, die ook een vermeende liefhebber van zou zijn D. Leonor. In juni 1381 landden Engelse troepen in Portugal, samen met de broer van de hertog van Lancaster, de graaf van Cambridge. Ze zouden worden ontvangen en gehost door D. Fernando en D. Leonor, met wie ze ook rijke geschenken zouden uitwisselen.

In het midden van de oorlog werd D. Leonor zwanger en in juli 1382 beviel ze van een jongen die niet lang leefde. Kort daarna, moe van de schade die het Engelse leger op Portugees grondgebied aanrichtte, accepteerde de progressief zieke D. Fernando in het geheim het Castiliaanse vredesvoorstel. In hetzelfde jaar werd een ander verdrag ondertekend in het dorp Badajoz, en D. Beatriz werd beloofd aan haar vierde verloofde: dit keer de tweede geboren zoon van de koning van Castilië, João I, zoon van Henrique de Trastámara. Er zouden ook gijzelaars tussen de twee partijen worden uitgewisseld om de vrede te verzekeren. In september 1382 zouden de woedende Engelsen vertrekken.

João I van Castilië

In dezelfde maand van het onbezonnen vertrek van de Engelsen stierf de koningin van Castilië na complicaties bij de geboorte van haar enige dochter. Toen hij zag dat zijn dood naderde, stelde D. Fernando voor dat D. Beatriz nu zou trouwen met de weduwnaar koning João I de Casela, in een onderhandeling waarin D. Leonor een speciale deelname had, aangezien de Portugese koning al zo ziek was dat hij niet meer uit zijn kamer kon komen. In tegenstelling tot andere bakenverdragen van D. Beatriz met Castiliaanse bruidegoms, wees het document er echter vooral op dat alleen een legitieme zoon van D. Fernando of anders een legitieme zoon van D. Beatriz de Portugese troon kon erven, maar niet de prinses zelf; bovendien benadrukte een clausule dat alle zonen of dochters die D. Beatriz had, zouden worden opgevoed door de regent van Portugal, D. Leonor. Dit maakte het heel duidelijk dat deze vijfde verloving van de erfgename het doel had om alleen te dienen om extra kinderen voor Portugal te genereren, en niet om beide koninkrijken te verenigen. Men kan alleen speculeren over de redenen voor deze verandering in relatie tot de vorige vier verlovingen, maar waarschijnlijk lag het aan de steeds kritischer wordende gezondheidstoestand van de koning, samen met het feit dat D. João I al twee mannelijke erfgenamen van Castilië had.

João I de Castela was niet tevreden met het verdrag, maar hij accepteerde het. Nadat D. Beatriz afstand had genomen van de vorige vier toekomstige echtgenoten en het pauselijke ontslag voor haar huwelijk met de koning van Castilië was geregeld, trad het paar toe op 14 mei 1383. De bruid was tien jaar oud; de bruidegom vierentwintig! Ondertussen ging de gezondheid van D. Fernando steeds verder achteruit. D. Leonor zwangerschap vorderde; in september beviel ze van een klein meisje. De status van D. Beatriz als erfgenaam werd bevestigd. Op 22 oktober 1383 stierf D. Fernando. D. Leonor werd regent, terwijl zijn schoonzoon, zijn huwelijkscontract negerend, opschoof om de kroon te nemen. Maar al snel ontstond er ontevredenheid, dat binnen enkele maanden de vorm aannam van een buitensporige opstand. In 1384, ontstond er een burgeroorlog [Portugese successiecrisis van 1383-85], die de opkomst van de Avis-dynastie zou markeren. Gedwongen om af te treden van het regentschap, ging D. Leonor in ballingschap in Castilië en stierf kort daarna in een klooster in Tordesillas.

BALEIRAS, Isabel de Pina. *Een onverwachte koningin: Leonor Teles* . Lissabon: thema's en debatten, 2013.

GOMES, Rita Costa. *D. Fernando* . Readers Circle, 2005.